

Szolgalok Kdnekh mint Uramnak barátomnak Isten sok jokkal algia meg Kgmedeth Ez levelem meg ado barátomk mi dolgaiert kellet fel menni oda Kdmetek fele Kmed magatul megerthetti. Enis kerem Kdmedet tudosica hog ha bizvast beszélhete minden dolgairul Turzo Imre Vrrammal Eltesse Isten Kdmedet jo egessegeben. Datum patak 25 die August; Anno 1619

Kdmed szolgáló barátia
Rakocj Georgj

Kdmed az vranak mongia
szolgalatomatt

E levél címzése: Generoso domino Johanni Rimai domino Amico observandissimo

Pirnat Antal

RIMAY EPICIDIUMÁNAK LATIN KÍSÉRŐ SZÖVEGEI

Jenei Ferenc szerencsés felfedezése jelentős mértékben gazdagítja Rimay Balassi-epicediumára vonatkozó ismereteinket. Az újonnan előkerült kézirat alapján válik először ismeretessé a Darholcz Kristófhöz intézett ajánlólevél *teljes* szövege, most szerzünk először tudomást arról, hogy a Rimay által tervezett kiadványban helyet foglalt Káthay Mihály eddig ismeretlen latin elégiája is. A Darholczhoz intézett ajánlólevél korábban is ismeretes töredéke alapján is nyilvánvaló volt, hogy az a Balassi-testvérek emlékére írt versciklus kísérő iratai közé tartozott, azonban helyét az eredeti kompozícióban teljes biztonsággal csak most tudjuk megállapítani. Sajnos, az újonnan előkerült kézirat is csonka: a Darholczhoz írott ajánlólevél elejének hiányát még kiegészíti a korábban is ismert másolat, most sem ismerjük azonban a Nádasdy Tamáshoz címzett magyar előszó szövegét, és csupán találgatásokra szorítkozhatunk azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a kiadványtervezet elején további magyar vagy latin ajánló-versek szerepeltek-e.

Madách Gáspár most előkerült másolata alapján azt kell feltételeznünk, hogy a nyomtatott kiadások élén található *Generosi ac Magnifici Domini Valentini Balassa de Gyarmath ad Castra Strigoniensia iter et prociuctus* cím nem a szerzőtől származik, hanem csupán a magyar argumentum első mondatának fordítása, amelyet talán a tipográfus helyezett címként a versciklus elé. Jenei felfogásától eltérően ezért a kiadás fennmaradt példányait nem tekintjük csonkáknak; véleményünk szerint — ismeretlen okból — az ajánló levelek és versek nem is kerültek kinyomtatásra. Az egész kompozíció eredeti címét ennélfogva szintén elvesztettnek kell tekintenünk.

Jenei felfedezése alapján bizonyosra vehető, hogy Madách Gáspárnak rendelkezésére állt Rimay véglegesnek tekintett, előszavakkal és ajánló-versekkel is ellátott, teljes kézírata, s hogy e kézirat szövege a nyomtatványéval nem pontosan egyezett. (A már említett cím közbeiktatásán kívül a kézirat és a nyomtatványból ismert szöveg másutt is mutat kisebb eltéréseket.) Az *Epicedium*, illetve a hozzátartozó kísérő iratok esetében a Madách Gáspártól származó kéziratok — a felületes másolásból adódó hibáktól eltekintve — szándékos változtatások nyomát sehol sem mutatják. E tanulságot a jövőben az *Epicedium* magyar verseinek esetleges újabb kiadásainál is figyelembe kell majd venni. Tehát pl. a második költeményben Pallas helyett mindenütt Marsnak kell szerepelnie, mivel Madách másolatának tanúsága szerint valószínűleg így volt már Rimay végleges fogalmazványában is.

Rimay művei között a Darholczhoz intézett ajánlólevél egyike volt azoknak, amelyeknek értelmezése s ezzel összefüggésben helyes szövegük megállapítása az eddigi kiadóknak a legtöbb nehézséget okozta. E nehézségek egy része az előttük ismeretes egyetlen kézirat töredékes voltából és másolási hibáiból, más részük pedig a mű rendkívül bonyolult latin stílusából fakadt. Az újonnan felfedezett másolat nemcsak a korábban is ismert kézirat csonka voltából eredő hiányokat pótolja, hanem azt is lehetővé teszi, hogy rekonstruáljuk az eddig is ismeretes részletek helyes szövegét.

A latin szöveg sajtó alá rendezésekor felhasznált források:

A) A Darholcz Kristófhöz intézett ajánlólevél eddig is ismert töredékes másolata (OSZK Madách—Rimay-kódex I. 159—174. l.). E kézirat az *ab eo corrigi etiam pateretur, si sinistra...* szavakkal végződik (kiadásunkban 201. l. 29. sor).

B) A Jenei Ferenc által felfedezett esztergomi kézirat (Treboszói töredék). Kezdődik a Darholczhoz intézett ajánlólevél 7. mondatának e szavaival: *...puum sibi ornamentum vindicaret* (kiadásunkban 199. l. 19. sor).

C) A Balassi-epicedium 1598 előtt megjelent első kiadása. Kezdődik a *Generosi ac Magnifici Donimi Valentini Balassa de Gyarmarth, ad Castra Strigoniensia iter et procinctus* címmel, mely után az epicedium I. versének latin argumentuma következik.

A felsorolt forrásokot a továbbiakban A, B és C betűkkel jelöljük. Az A és a B kézirat szövegei hitelesség tekintetében nagyjából egyenlő értékűek. Mindkettő Madách Gáspár másolata, másolási hibákat mindkettőben találhatunk, ezek azonban a legtöbb esetben nem egyeznek. A két másolat tehát egymást kölcsönösen korrigálja; ahol mind a két kézirat rendelkezésünkre áll, ott a közös alapszöveg – valószínűleg Rimay eredeti fogalmazványa – igen nagy biztonsággal helyreállítható.

A C-vel jelölt szöveg keletkezési körülményeit tisztázatlannak tartjuk. Nem bizonyítható, hogy e kiadást maga Rimay rendezte sajtó alá, így nem tudhatjuk, hogy e szövegnek a B) másolattól eltérő szövegvariánsai magától a szerzőtől származnak-e, vagy pedig esetleg a kiadó önkényes módosításai. Ezért ezeket a variánsokat csak a kritikai apparátusban közöljük.

A kritikai apparátusban csak a kéziratok és a XVI. századi kiadás szövegvariánsait tüntettük fel. Radvánszky és Eckhardt eltérő olvasatait, ill. coniecturáit nem jelöltük.

Az új kézirat alapján úgyszólván maradéktalanul kiiktathatók a korábbi kiadásokban kényszerűségből alkalmazott coniecturák, s az eddig ismert egyetlen kézirat hibás olvasatainak nagy része megnyugtató módon kijavítható. Szövegfilológiai munkánk során óvatosságra intett minket az a tapasztalat, hogy Eckhardt kritikai kiadásában Rimay szokatlan szóhasználatából vagy bonyolult mondatfűzéséből adódó értelmezési nehézségek miatt némely esetben ott is másolási hibára gyanakodott, ahol a rendelkezésére álló kézirat szövegének hitelességét a most előkerült másolat is teljes mértékben igazolja. Éppen ezért a latin szöveg megállapítása-kor, amennyire csak lehetséges volt, ragaszkodtunk a kézirati hagyományhoz, s a nyilvánvaló tollhibák kijavításán kívül csak ott kockáztattunk meg néhány betűnyi korrekciót, ahol a hagyományozott szöveg a tőlünk telhető leg gondosabb elemzés után is értelmetlennek vagy nyelvtanilag hibásnak látszott.

Külön jelölés nélkül korrigáltuk Madách Gáspár helyesírási következetlenségeit (*ti* betűcsoport használata *ci* helyett etimológiailag indokolatlanul, *ae* vagy *oe* inetimologikus használata, főként szövegben, *e* helyett, pl. az adverbium *-e* végződése esetében) stb. Ezek az ortográfiai következetlenségek ugyanis nem a szerző, hanem csak a másoló helyesírására jellemzőek, megtartásuk indokolatlanul megnehezítené az amúgy is igen bonyolult szöveg megértését, egyenkénti feltüntetésük a kritikai apparátusban pedig szükségtelenül felduzzasztaná a jegyzetek terjedelmét. Hasonló okokból nem jelöltük azokat a javításainkat sem, amelyek csak a szöveg interpunkcióját érintették.

A Darholz Kristófhoz intézett ajánlólevél első 7 mondatában a másolási hibák kijavításánál 3 esetben elfogadtuk Eckhardt korrekcióját. E helyek a következők: 199. lap, 3. sor *atque* (kézirat *adque*), 199. lap, 7. sor *sensate* (kézirat *sentate*), 199. l. 12. sor *arridentí* (kézirat *axridentí*). Eckhardt kiadása alapján javítottuk még a mindkét kéziratban hibásan *communio-rem*-nek írt szót *communicarem*-re a 200. lap, 9. sorában. — Eckhardt szövegjavításait a B kézirat még 3 helyen igazolta: 199. lap, 43. s. A *intercapidine*. E. és B. *intercapidine*, 200. lap 32. sor A *praeibis* E. és B. *praeibis*, 201. lap 4. sor A *afflagitio*, E. és B. *flagitio*.

A latin szöveg helyreállítása természetesen szükségessé tette annak újra való lefordítását is. Rimay manierista stílusának reprodukálása a mai fordító számára úgyszólván megoldhatatlannak tűnik. Éppen ezért a fordítás során egyetlen célunk az volt, hogy a szöveg értelmét lehetőleg hűségesen tolmácsoljuk. Amennyire ez lehetséges volt, következetesen próbáltuk reprodukálni a szerző sztoikus erkölcsfilozófiai terminológiáját, és azon a helyen, ahol Rimay Balassi verseinek egyes fordulataira utalt, ezt is megpróbáltuk érzékeltetni.

A Darholz Kristófhoz intézett ajánlólevél verses részletei közül minden valószínűség szerint csak a legutolsó tekinthető Rimay szerzeménynek, a többi pedig klasszikusokból vett idézet. Amennyiben a versidézetek lelőhelyét sikerült megállapítanunk, ezt feltüntettük a jegyzetekben. Mivel az idézetek egy részének lelőhelyét nem ismerjük, s kielégítő műfordítás még az ismert forrásból származó citátumok mindegyikénél sem áll rendelkezésünkre, az egységesség kedvéért saját prózai fordításunkban adjuk az összes verses részleteket.

Generose domine Christophore Darhocz, domine amice suavissime, fratris instar mihi observandissime.

Pro laudabili tuo illo praestito labore, quo Balassiorum sparsas hincinde a doctis viris laudes in fascem collectas (minuendi saltem luctus eorum omnium causa, quos lethalia adeo patriae vulnera et vix unquam satis consolidaturae cicatrices exagitant) publicae tu quidem luci consecrasti, quis est, qui non in amore tuum sponte eat, tuique desiderio tam celebri atque fructuoso vel invitus quoque non feratur? Mihi quidem contractae iam ante tecum notitiae tuae istud tuum tam praeclarum tamque laudabile de defunctorum etiam amicorum memoria bene merendi studium ad suscipiendam magis ac magis virtutem tuam pondus non

exiguam addidit, quum scilicet eiusmodi viri virtuosissimi necessitudine afficiar, qui ne morte quidem disiunctorum amicorum memoria et desiderio usque adeo carere possit, ut laudum perpetuarum sono inveterascentia, paene atque¹ interitura eorum nomina ab ipso quoque sepulcro suscitando vitae feliciori reddenda putet, usuque ea gloriae dotet. Gaudeo etiam vehementer ut in caeteris multis aliis rebus, ita in actae vitae horum quoque laudis celebratione sensum tuum meo coivisse. Quoties enim de reipublicae huius statu (cuius non modo succum omnem et sanguinem, sed speciem etiam pristinam et colorem amisimus) te sensate² dissertentem auscultavi, praecipue ubi de membris et capitibus eius fusiis egimus, in his ipsis restaurandi illius decoris dudum obsoleti momentum magna ex parte, nos destinabamus, nec nostrum nos iudicium fefellisset, si optata eis cum fortuna, tum vitae condicione frui licuisset. Quid enim habebant illi vel a natura tributum, vel studio maiorum quaesitum, vel fortuna quoque sua (licet minus propitia nec virtuti illorum unquam aequa lance arridenti)³ partum, quod non in usum illum penitus, in quem reipublicae istius praecipua necessitas potest verti, contulerint, exemploque aliis, cum maioribus omnibus, tum pari etiam loco natis, militaris exercitii splendore ac heroica fortitudinis virtute longe praeiverint? Ut omittam: quod Agria, totius Hungariae celeberrima militaris Academia, Europaeque nostrae luculentissimum idque non naturali vel arte quaesita munitione etiam magis quam fortissimorum virorum lacertis tutatum propugnaculum tot trophaeis ac triumphis splendidissimarum victoriarum saepissime illustratum, tum cum maxime floreret, horum consortio, splendore et auctoritate praecipuum sibi ornamentum vindicaret, veraeque strenuitatis et elegantiae in ea re rivos ab his tamquam ex fontibus omnes solidissime ducerent. Si qui vero aliter sentiant, dixisseque ista illis ad invidiam usque videar: illi ut facile se obtusos, patriae commodo parum studiosos, virtutis osoros, crassi item iudicii viros vel nutu primo etiam produnt, ita mihi parum de illorum sententia vel dicto curandum puto. Mea mihi conscientia (ut utar disertissimi viri verbis) pluris est, quam omnium sermo. Equidem amavi vivos, amo amaboque et mortuos, ac tutor famae illorum fiam, quorum ardenti desiderio susceptum dolorem meum nec abjicere potui, nec si possem, vellem. Quis enim ferreo adeo animo praeditus sit, qui nutantis istius et paene⁴ ruiturae reipublicae nostrae tantarum columnarum et sustentaculorum eliminationem orbatamque his fulcris laceram Hungariam non gravi angore ferat, quorum quidem restitutioni vix aetas haec tam labefactata, fracta, dissipata et direpta manum aliquando adhibebit, quippe cum et reliquiis quae per se ad casum iam sponte inclinant, eandem legem intentet⁵ eversionemque pronam minitetur. Atque utinam etiam tantum, quantum et deberem et vellem, dolere⁶ possem, id ipso me magis consolarem. Qui enim de vita et virtutibus illorum explorata quaeque apud nos habemus, et vitae testimonio et amicitiae indicio ducti, quum idem illorum⁷ praecipue sive patriae praestitum munus, sive eximias alias virtutes quas amplas habebant et corporis et ingenii, ut quidem tu probe nosti, servatum etiam in nos nunquam⁸ aboliturum amorem ab ipsa nunc etiam morte odoramur; graviore doloris sensu nos ferri haud mirum est, ut toto illi⁹ animo et mente obsecundemus, et nisi cogitatio illa, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, quae non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit, sese opportune ingereret, immorandum merito quidem et diutius moerori isti spreto¹⁰ omni consolatione esset. Dandum tamen morti quoque illorum non nihil loci est, quae nec Herculi quidem contigit tam honestissima, ne nimium impetu doloris nostri indulgendo, nulla luctus intercapedine¹¹ gloriae illius rationem ullam habuisse nos existimetur.¹² Non enim dubium, quin ex morte ipsorum tam gloriosa par patriae decus contigerit fructui¹³ illi, quem erat et diuturnum et optatissimum in hoc gravissimo¹⁴ reipublicae tempore vitae beneficio latura, si sors virtuti ipsorum merito debita suis auspiciis percommo-
 distissime ipsis esset suffragata. Magnam enim vim esse fortunae ad utrosque casus, vel secundas ad res vel adversas, quis ignorat? Nam et cum prospero flatu eius utimur, ad exitus pervehimur optatos, et cum reflavit, affligimur eo¹⁵ quidem usque, ut:

¹ A adque

² A senlate

³ A axridenti

⁴ A istius paene B istius et paene

⁵ A intentet B intendit

⁶ A dolere B dolore

⁷ A quum idem illorum B quum illorum

⁸ A nunquam B unquam

⁹ A illi B illo

¹⁰ A isespreto B isti spreto

¹¹ A intercapidine B intercapedine

¹² A existimetur B existimentur

¹³ A fructus B fructui

¹⁴ A gravissimo B gravissime

¹⁵ A pervehimur eo B pervehimur optatos, et cum reflavit, affligimur eo

... Nil penitus esse potest, fortuna gubernat
Res hominum, valet illa piis obsistere coeptis,
Illa favere malis.....

Quin ipsa etiam:

Rara adeo est virtus, quam non fortuna gubernet,¹⁶
Quae maneat stabili, cum fugit illa, pede.¹⁷

Caeterum quo debiti mei defunctorum istorum heroum officii partem persolverem, quoque tuum sensum quoque et laborem eorundem laudi pridem consecratum apud eos saltem, quos copia et usus Latinae linguae destituit, communicarem,¹⁸ hortatu talium etiam frequenti adductus, ea, qua potui, tenui Minerva, vulgari nostro sermone de eorum vita et obitu pauca, ut vides, carmina cum apologetico nostro prooemio magnifici et generosi domini Thomae de Nadasd etc. de¹⁹ his ipsis patriaque sua et litteris elegantioribus praeclare sentientis nomini inscripto edidimus, ea quidem lege, ut te (cui nostra omnia probata fuisse saepe meminimus) in tutorem eorum legerem, nec non adversus omnes falsi rumor is²⁰ sequaces, qui acerbissimo dissidio virtutes in quietam etiam illam quietem destinatas importunissime inquietant, in custodem et praesidium ponerem. Si vero tale quid lucubrations istae nostrae tibi continere videbuntur, quo²¹ vulgaria quorundam ingenia minime vulgari modo afficiant parumque captivi illorum alibi respondeant: secutos eum nos scito, qui et talibus delectabatur, dum viveret, nosque is idem instituebat, et cuius etiam memoriae²² ac genio talia conveniebant. Quid enim uspiam elegantiarum latere potuit, in latissimo illo litterario campo, cuius ex flosculis sedulo haec apis aculeo non graviter succos elicuerit inque favos sapidissimos etiam reconditos usui eruditorum cum admiratione pariter et laude sui ingenii transtulerit? Cum vero praeter Latini, Italici, Germanici, Polonici ac Bohemici sermonis peritiam²³ nostrum quoque melle rhetorico undique imbutum ad eloquentiae fastigium usque perduxerit, admirabilisque in expoliendo eo apud sensatos omnes esse concupiverit, tanta Turcici sermonis facultate quoque praecelluit, ut summum penes se eius artificium et decus cuncti linguae illius capaces singulariter fuisse contenderint. Nos quidem etiam sane eius imitatione et exemplo moti non potuimus decoris, suavitatis, adeo etiam gravitatis in hac scriptione esse omnino obliti, ut videlicet sermonem etiam ipsum nostrum per se alioquin plus satis asperum mundo honestiore vestitum haustumque ex fontibus Heliconis eruditiorum saltem intuitu adhibita scriptorum veterum autoritate etiam cultiorem proferremus.²⁴ Tu si caeteris assensum praebendo bono (quod speramus) exemplo praeibis,²⁵ insultus malevolorum nostrorum despicientia reliquos etiam foetus nostros omnes in hoc turbulentissimo vitae nostrae cursu tamque molesto otio quasi in tenebris et vinculis altos in lucem proferre haud dubitamus. Si vero te ducem optime sequentur ii quoque, quos probamus quibusque cordi²⁶ esse cupimus nos et nostra (proles illas Palladias magnificos et generosos dominos Nicolaum Istvanfium, Michaellem Forgatsium, Petrum de Reva, Michaellem Kathaium et Nicolaum Szokolium etc. reliquamque illorum similem familiam humanioribus studiis praeditam ob idque genuinae illius gloriae futuram heredem aeterna memoria dignissimam intelligimus), turbam²⁷ omnem illiusque turbas, convitia, calumnias atque inscitiam ipsam quoque facile spernemus. Neque enim ii sumus et erimus, qui genus eorum a consortio humano tollere possimus, qui meliores obtrectare malunt quam imitari, et quorum similitudinem desperant eorundem adfectant similitatem, scilicet ut, qui suo nomine obscuri sunt, aliorum innotescant. Sine quorumvis querela autem et praepudicio quoque nos messem hanc nobis peragendam suscepimus, si quidem in vitae huius civilis specula constituti, dum uniuscuiusque²⁸ in rempublicam merita non sedula minus quam acri quadam inspectione quoque ponderamus, ne ingrata oblivio nomina eorum tollat, quos laus perpetua dignos esse se voluit, consecrandos quoquomodo posteritatis commendationi eos iure censuimus. Has vero partes sensate Tullius etiam sapienti omni, cum se ad civilem

¹⁶ A B gubernat

¹⁷ Ovidius, Tristia 5, 14, 29-30.

¹⁸ A B communiorem

¹⁹ A Nadasd etc. de B Nadasd de

²⁰ A rumores B rumoris

²¹ A B quod

²² A memoria B memoriae

²³ A peritiam B peritiam

²⁴ A proferemus B proferremus

²⁵ A praeibis B praeibis

²⁶ A cordis B cordi

²⁷ A turbas B turbas

²⁸ A uniuscuiusque B unicuiusque

societatem natum senserit, jubet suscipere, qui non solum subtili disputatione sibi ea utendum putet, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua praecepta salutis et laudis apte ad persuadendum edat suis civibus, qua hortari ad decus, revocare a flagitio²⁹ consolari possit afflictos, factaque et consulti fortium et sapientum cum improborum ignominia sempiternis monumentis proderet. Non est ergo ut quisquam³⁰ dubitet me et rite³¹ et meo quidem munere fungi, quod eius memoriam, cuius studio teneor quique me, quicumque sum, effecit³² litterarum amantem (quod quidem facio et libenter et, ut spero, recte), non potui silentio praeterire. Et si autem sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis praemium est teste Macrobio, tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhaerentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quaedam et viridiora praemiorum genera desiderat, quod ipsum solae litterae praestant, quas laudi istius quidem adhamare non invitat solum me natura mea, sed etiam cogit, ut sic vel mortuo ei in amore responderem, a quo superstitie provocatus toties fuerim, quod non duntaxat hominis, sed ipsius inprimis humanitatis est, adeoque mei ipsius etiam officii. Non enim³³ tantum admiratus sum ego virum illum sicut omnes, sed etiam praecipue dilexi, primus enim me flagrantem studio laudis in spem impulit posse virtutem sine praesidio fortunae, quo³⁴ contendisset, labore et constantia pervenire, satisque beatum eum esse, qui superatis aequanimitate et perseverantia cunctis fortunae ictibus sua esset sorte atque salino contentus.³⁵ His vero me tum praecipue levabat, cum et mihi consolatione ista magis opus esset et se peregrinum solum incolendo ea fulciret et sustentaret. Oculati illi ad aliena vitia, sua caeci, nimisque iniqui ob id, quod bonorum praetermissione plurimorum malorum quorumvis inculpabiliorum³⁶ enumerationi solum intenti virtutum acervos quantumvis ingentes nec cernunt libenter, nec si cernant,³⁷ laude ulla prosequuntur, si acrius in ipsius vitam qua fines aliquos modestiae esset praetergressus, iudicio parum moderato et inimici³⁸ lege etiam ferantur. Nos quidem pro illo ipsis illis nosmet vel hic interponeremus, nisi in apologia nostra tutelare nostrum scutum ad excipienda atque refellenda omnia famam ipsius eminus impetentia spicula opportune iam erexissemus. In quo videlicet praeter luxuriae atque irae culpam vix aliud intolerabile quidquam fuisse deprehendimus, et quidem iram ipsam quoque talem, quae sedulo se ab eo corrigi etiam pateretur, si sinistre excidisset, placentiaque munitum redintegratione sui amoris, cum amicis cunctis, tum familiae etiam suae eum longe iucundiores redderet, quos propositis etiam munerum largitionibus eximiis (ut erat natura liberalis) reconciliationi adsuebat. Luxuria praecipue fortunato ei plus visa est dominari, quam quidem ut blandum malum Valerio teste cuius mortalium accusare facilius est quam vitare, quod virtutis quoque facilius longe transitus sit ad luxuriam quam luxuriae ad virtutem. In summa: fatendum est malorum ipsius Lunam cornuum erectione nunquam sic resplenduisse, ut virtutum Solis fulgor ortus sui interventu non apprime eam obscurarit³⁹ cui quidem vitiorum aequalitas cum pares permultos effecerit — licet ii vel fausti sceleris ratione, vel cauta malorum simulatione virtuosi, nonnunquam etiam probi haberentur —, bona profecto ipsius pari praecipue stirpe orti paucissimi nostra memoria scilicet adepti atque assequuti. Omnia autem virtutum concursu sic erat stipatus, ut naturales et ingenitae, non vero adscitae nec ad aemulationem aliorum vel simulationem etiam compositae in eo agnoscerentur. Vitia etiam sua sic moderabatur, ut indoluisse iis magis semper videretur, quam letho animi applausum certumque⁴⁰ assensum praebuisse. Quo nimirum naturae vi inellebatur, non voluntate libera ferebatur.

Nimirum (enim) idem omnes sumus, neque est quisquam,
 Quem non in aliqua re videre Suffenum
 Possis. Suus cuique attributus est error,
 Sed non videmus manticae quod in tergo est.⁴¹

Quis item

Peccandi finem posuit sibi? quando recepit
 Eiectum semel attrita de fronte ruborem?

²⁹ A afflagitio B a flagitio

³⁰ A quispiam B quisquam

³¹ A et rite B ut rite

³² A quicumque me efficit B quicumque sum effecit

³³ A Non enim B Nam enim

³⁴ A quae B quo

³⁵ A contentiis B contentus

³⁶ A culpabiliorum B inculpabiliorum

³⁷ A si cernunt B si cernant

³⁸ A immitti B inimici

³⁹ B obscuravit

⁴⁰ B certum, quem

⁴¹ Catullus 22, 18—21.

Quisnam hominum est quem tu contentum videris uno
Flagitio?⁴²

Sed curiosi sunt hic quam plures mali
Alienas res qui curant studio maximo,
Quibus ipsis nulla est res quam procurent sua⁴³
sicque

More hominum evenit, ut, quid sim nactus mali,
Prius rescires tu, quam ego illud, quod tibi evenit boni.⁴⁴

Haec in hac parte brevibus adscripta esse volui iis praecipue, qui magno studio ad considerandum aliena negotia excitati, non eo se convertunt, ut se ipsos explorent, ut videlicet censores isti vitae alienae a calumniis desistant, talium praesertim, quorum in numerum virtutum et laudum similitudine⁴⁵ ac pulcherrimis in rem publicam meritis nunquam sunt venturi, quibusque mores aliorum temere in vasis apposite queas illud opponere:

Tute lepus es. et pulpamentum quaeris.⁴⁶
Sed cesso hunc per invidorum hanc nubem
pennato hoc meo curru altius tollere, si quidem
Indiget hic nullo, surgit sua fama sine ullis
Artibus, inque dies crescunt praeconia, nec me
Fallit amor, veniet tempus, cum libera caelo
Fama virum tollat.....atque
..... multum adjiciet lux ultima famae.
Clara quidem longos virtus ventura sub annos
Viribus ipsa suis sublimis ad aethera surget
Non aliena petens inopis suffragia linguae.

Nos iam hinc calamum nostrum statuto scriptionis nostrae optimo termino suspendemus; ne torrente alioquin vehementiore sermonis nostri abrepti precarium ius honoris apud invidios iis conciliasse videamur, quos per se recte factorum memoria exacte iudicantium conscientibus insculpta perpetim decorat. Enimvero teste Lactantio vult plane virtus honorem, nec est virtutis ulla alia merces, quam tamen illa accipit facile, exigit non acerbe, sed si aut ingrati universi, aut invidi multi, aut inimicorum potentes suis virtutem praemiis spoliant, nec⁴⁷ illa se tamen multis solatiis oblectat, maximeque suo decore contenta est etc., cuius quidem dicti auctoritati innixi non anxie laboramus — id quod nec fieri quoque ulla arte et labore et diligentia potest —, ut renitente⁴⁸ quorundam sententia ad populum universum famae illorum tuenda ratio optatum item virtutis decus perveniat. Cum enim non solum regnum aut provincia, sed civitas quoque sit plerumque ex diversissimarum nationum conventu constituta, in qua multae insidiae, multa fallacia, multa in omni genere vitia versantur, multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odia ac molestia preferenda est, magnaestque est artis (ut ille inquit), magni consilii in tot hominum cuiusque modi vitiis tantisque versantem vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias. Sufficiet ergo ad limen laudis talium eos perduxisse, qui et ipsi virtuosus, sensu et pulchritudine alienae virtutis libere tanguntur, suaviterque officiis cunctis in societatem suam allectam et invitatum illius contubernii deliciis dulcissime perfruuntur. Quorum spectabile agmen tu, vir generose, pariter et doctissime, tu, inquam, praesito, et sic me a te ante amatum porro redamando, una cum Balogo probissimo illo nostro vale, peroptime vale.

Haec modo pauca quidem pectus tentantia moestum
Dicta velim, sed plura alias, tempusque per omne
Dum sentit feretrum ante oculos miserabile nostros
Ac licuit gelidis lacrimas infundere membris.

In:

Fac precor absentis memorem si munera multi
Certatim maiora parant, ferventior igne

⁴² Iuvenalis 13, 241—244.

⁴³ Plautus, Stichus 178—180.

⁴⁴ Terentius, Andria 967—968.

⁴⁵ B similitudinem

⁴⁶ Vö. Terentius, Eunuchus 426.

⁴⁷ B nae

⁴⁸ B remitente

Commendet me pura fides et carmina raptim
Ingenio deprompta inopi, sub iudice tanto
Sic pretium rebus iustum laudetur amantis
Lucida mens, tenebris effossum sordeat aurum.
Vive, vale nostrique memor lege, dulcis amice,
Haec calamo properante brevi quae scripsimus hora.

Jo: Rimay
Pannonius

Ad egregium dominum Joannem Rimayum
amicum charissimum
de morte magnificorum fratrum
Balassiorum Elegia

Quod tua deplorat defunctos corpore fratres
Littera, Jane, tibi huic gloria magna cadit;
Qualis olim fuerit generosae gloria stirpis,
Quanta Balassiadum lausque decusque domus
Maxima declarant et avorum Martia gesta
Et horum, hostili qui cecidere manu,
Vivere quos dignos plangit Respublica raptos;
Vix habuit similes Pannonis ora viros.
Vixere ingenio, eloquio, prudentia, Marte
Insignes, Macedum ab armis uterque cadit.
Debebant Patriae vixisse diutius annos.
Sed solvenda semel pensio mortis erat.
Coelo animas, nobis luctum, terrae ossa dedere,
Corpore sed lapso gloria parta manet.
Tu memorande mihi iucundos inter amicos,
O Francisce, animae parsque decusque meae!
Tecum nam fuerat vivens mihi magna voluptas
Fraterno vinctus foedere tuque mihi,
Quam cito surriperis, quam te mala Parca de terris,
Heu, Getica et propera sustulit inde manu!
I prae mi, Francisce, mihi caelestia placa
Numina: mox, nolit Mors, velit, ipse sequar.
Sic fugit hora brevis, nescit⁴⁹ fugitiva reverti.
Cuncta cadunt, Virtus tempore cuncta durat.

Michael Kathay

Videns⁵⁰ Balassius universum Hungariae florem in assertionem Patriae libertatemque illius vindicandam confluisse, quamvis ob denegatos praestitae fidei honores et laborum exantlatorum retento praemio Marti nimium esset infensus, amoris tamen Patriae certamine victus, Apolline quoque illius animum saepissime mitigantē, Marti tandem reconciliatur. Officio itaque resumo, dum moeniis Strigoniensibus vi tormentorum undique petitis et castrensi apparatu circumfusus adpropinquat. Superos supplicissime orat, ut masculi sui animi vigorem residuum atque Martii spiritus reliquias sic collacare liceat, ut gloriae ala elevatus et famae currui impositus laudum perpetuarum orbita solum Christianum findat, et hoc pacto (in Patriae salutem exposito vitae suae cursu) mortalium et immortalium immortales⁵¹ quoque terminos attingat.

Nemes Darhocz Kristóf Uram! Igen kedves Barátom Uram, kit mintegy testvéremként tisztetek!

Ki az, aki Téged önkéntelenül is meg ne szeretne, s a Teirántad érzett, oly élénk és gyümölcsöző vonzalom kit ne ragadna el akarata ellenére is, azért a dicséretre méltó fáradozásodért, amellyel a Balassiaknak tudós férfiaktól származó, elszórt dicséreteit mindenünnen összegyűjtve egy kötetbe, nyilvánosságra hoztad, hogy legalább enyhítsd mindazok fájalmát, akiket nyugtalanítanak hazánk már-már halálos sérülései és teljesen talán soha be nem gyógyuló sebhelyei? Számomra legalábbis a Tevéled már régebben megkötött ismeretségnem

⁴⁹ B nec sit

⁵⁰ Az alábbi szöveg előtt C a következő címet adja: Generosi ac Magnifici Domini Valentini Balassa de Gyarmath ad Castra Strigoniensia iter & procinctus

⁵¹ B exposito vitae suae cursu C effusi sui cruoris parte iuste emetita B mortalium et immortalium immortales C mortalium immortales

csekély jelentőséget adott ez az elhunyt barátaink emlékeztetének szolgálatára irányuló oly kiváló és oly dicséretes törekvésed, abból a célból, hogy egyre jobban magamévá tegyem ére nyedet, mivel hatással van rám egy olyan nagyon erényes férfiú barátsága, aki annyira nem tudja nélkülözni az emlékeztést és a vonzalmat barátai iránt — még azok iránt is, akiket a halál szakított el tőle —, hogy feledésbe merül és már-már eltűnő nevüket dicséretük állandó hangzottatásáért a sírból is boldogabb életre támasztani kötelességének érzi, és állandó dicsőséggel ajándékozza meg őket. Annak is nagyon örülök, hogy akárcsak számos egyéb dologban, úgy ezek (ti. a Balassiak) életének dicséretében is megegyeztet a véleményünk. Valahányszor ugyanis a Te hozzáférő előadásodat hallgattam ennek az államnak helyzetéről, (amelynek már nemcsak minden belső életerejét, de külső formáját és színét is elvesztettük), különösen amikor annak tagjairól és főembereiről bővebben tárgyaltunk, abban állapotodunk meg, hogy jórészt ők (ti. a Balassiak) vannak nagy befolyással az állam rég elkopott dicsőségének helyreállítására, s ebben az ítéletünkben nem is csatlakoztunk volna, ha ők a kívánatos szerencsével és megfelelő életfeltételekkel rendelkezhetnének volna. Mert volt-e nekik olyan, akár természettől adott, akár őksei igyekezetével szerzett, vagy akár szerencséjüktől nyert javuk (bár szerencséjük nemigen volt kegyes hozzájuk és sohasem az erényeiket megillető mértékkel mérve mosolygott rájuk), amelyet ne teljesen annak érdekében használtak volna fel, amire ennek az államnak legfőbb szükséglete irányult. Példát mutattak másoknak, s ragyogó katonai képzettségükkel és hősie bátorságuk erényével messze megelőzték az összes rangosabb embert, még a magukhoz hasonló származásúakat is. Hogy ne is említsem: Eger, egész Magyarország leg-híresebb vitézli iskolája s Európánk legnagyobb védőbástyája, amelyet az igen bátor vitézek karja legalább annyira védelmezett, mint a természetes vagy mesterséges erődítmény, s amelyet a ragyogó győzelmeknek megannyi jelvénye és diadalmenete tett nagyon gyakran nevezetessé, virágkora idején éppen az ő részvételükkel, méltóságukkal és tekintélyükkel vívta ki magának a legfőbb dicsőséget és e tekintetben mindenki vitathatatlanul tőlük mint forrásköztől vezeti le az igazi frissesség és ékesség patakjait. Ha azonban egységek talán másképp vélekednek, s úgy tűnik nekik, hogy én ezeket a dolgokat addig mondogattam, míg ezzel irigységet keltem: amilyen könnyen, akár első pillantásra is elárulják ezek magukról, hogy ostobák, a haza javával kevéssé gondolnak, az erényt gyűlölik, továbbá, hogy durván ítélnék, annyira kevéssé kell meggyőződésem szerint véleményükkel vagy beszédükkel törődnöm. Nekem a saját lelkiismeretem többet ér, mint az összes ember beszéde (hogy egy igen ékesszóló férfiú szavával éljek). Igenis szerettem őket életükben, szeretem és szeretni fogom haláluk után is, és védelmezője leszek azok hirnevének, akik iránt érzett forró vonzalmam okozta fájdalomamtól nem tudok szabadulni, s ha tudnék, sem akarnék. Hiszen kinek van olyan vaskemény szíve, hogy ingadozó és csaknem összeomló államunk ilyen hatalmas tartóoszlopainak eltávolítását s a szétdarabolt Magyarországnak e támaszeitól való megfosztottságát ne szenvedné súlyos aggodalommal? Pótlásukról aligha fog ez a megrendült, megtört, szétaprózódott és kifosztott kor valaha gondoskodni, sőt még a maradványokat is, amelyek már maguktól is omladoznak, hasonló sorssal és gyors pusztulással fenyegeti. És bárcsak annyira átadhatnám magamat a fájdalomnak, amennyire szükségét érzem, s amennyire szeretném is: éppen ezáltal jobban megvigasztalódnám. Mi ugyanis, akik életükről és erényeikről némely felkutatott adattal rendelkezünk, életükről való tanúbizonyosság és barátságunk bizonyítása céljából haláluk óta máig nyomozzuk főként hazájuk iránt tanúsított szolgálataikat vagy egyéb kiváló erényeiket — ilyenekkel testben és lélekben bőven rendelkeztek, mint Te is jól tudod —, másrészt irántunk ápoltd, soha feledésbe nem merültd szeretetüket; nem csoda, ha a fájdalom túlságosan ránk nehezedtd érzése magával ragad minket, úgy, hogy egész szívvel-lélekkel engedünk neki, és méltán kellene hosszabb ideig is e fájdalomba belefeledkeznünk, elutasítva minden vigasztalást, ha idejében közbe nem jönne az a gondolat, hogy mi az, ami leginkább méltó a türelmemhez, a bátorsághoz, a lelki nagysághoz, amely nemcsak fegyelmezi a lelket, de — nem tudom, mi módon — még a fájdalmat is enyhíti. Kell valamennyi helyet szentelnünk haláluknak is, amely olyan tiszteletreméltó volt, amilyen még Herculesnek sem jutott, nehogy azt gondolják rólunk, hogy fájdalomunk hevességének túlságosan engedve csupán szakadatlan sírással adtuk számot annak dicsó voltáról. Kétségtelen ugyanis, hogy igen dicsőséges haláluk folytán olyan tisztességhez jutott a haza, amely felér azzal a tartós és ebben az államra nézve igen súlyos időszakban nagyon is kívánatos haszonnal, amelyet életük érdemével nyert volna, ha illő módon megadta volna kegyességével a sors nekik mindazt, amivel erényüknek méltán tartozott. Hiszen ki az, aki nem tudja, hogy nagy hatása van a sorsnak mindkétféle eseményekre, akár a jószerencsére, akár a balszerencsére? Mert egyszer kedvező szelét kihasználva hajóznk kívánt célunk felé, másszor pedig, amikor ellenkező irányba fújd, összetör minket, úgy, hogy:

... semminek sem biztos a léte, a szerencse kormányozza az emberek dolgait, neki van hatalma arra, hogy a jámbor kezdeményezéseknek útját állja, a rosszaknak pedig kedvezzen ...

Sőt még hozzá:

Ritka az az erény, amelyet nem a szerencse kormányoz, amely szilárd lábon áll akkor is, amikor az (ti. a szerencse) elszalad.

Egyébként azért, hogy ez elhunyt hősök iránt köteles tartozásom egy részét lerójam, vagy akár azért, hogy a Te véleményedet is és az ő dicsőségüknek szentelt korábbi fáradozásodat közkinccsé tegyem, legalább azok körében, akiknek hiányzik a latin nyelvi készségük és gyakorlatuk, az ilyen emberek gyakori biztatásaitól is indíttatva kiadtam e szerény művészi képességeim szerint nemzeti nyelven megfogalmazott és — mint láthatod — nem nagyszámú verseimet a Balassai életéről és haláláról, és éppen örölkük, valamint hazájáról és a széptudományokról igen helyesen gondolkodó Nagyságos és Nemes Nádasdy Tamás Úr nevére címzett apologetikus előszavammal együtt, oly módon azonban, hogy Téged választalak verseim pártfogójául (minthogy gyakran emlékezem arra, hogy Te minden munkámat helyesléssel fogadtad), egyszersmind őrzőjüknek és oltalmazójuknak teszek meg mindazokkal szemben, akik rágalmakra hallgatva igen dühös szidalmazással, kíméletlenül nyugtalanítják a nyugodalmas nyugalomra rendelt erényeket. Ha pedig úgy látod majd, hogy ezek az írásaim tartalmaznak valami olyat, amivel egyeseknek közönséges elméjére a legkevésbé sem közönséges módon hatnak, másutt pedig egyenesen meghaladják felfogóképességüket: tudd meg, hogy ebben őt követtük, akinek az ilyen dolgok tetszettek életében, és minket is ő tanított erre, s az ő emlékéhez és szelleméhez az ilyen dolgok illettek. Akad-e ugyanis olyan ékesség, amely előlőtte rejtve maradt volna valaha is az irodalomnak azon a széles mezején, amelynek virágocskáiból e méh serény szívökájával könnyedén kiszívta a nektárt, és izes lépesmézzé változtatta a művelt emberek hasznára azt is, ami addig rejtve volt, csodálatot és dicséretet szereve szellemének? Igaz ugyan, hogy latin, olasz, német, lengyel és cseh nyelvtudása mellett a mi nyelvünket is teljesen átítatva a retorika mézével az ékesszólás csúcsáig emelte, s ennek művelésével kívánt minden hozzáértő szemében csodálatra méltó lenni, de a török nyelvben is oly nagy ékesszólással tűnt ki, hogy mindazok, akik e nyelvhez értenek, tanúsították, hogy ebben páratlanul fényes művészi jártassággal rendelkezett. Mi pedig az ő utánzásától és példájától ösztönözve bizony nem feledkezhetünk meg egészen ebben az írásműben az ékességről, édességről, továbbá a méltóságról, hogy feldinnyeztél, amely egyébként önmagában véve túlságosan is durva, illőbb csinosítással feldisznítve és megtöltve a Helicon forrásaiból, legalábbis a képzetesebb emberek megítélése szerint műveltebbé tegyük, a régi írók példáját felhasználva. Ha Te azzal, hogy egyetértésedet nyilvánítod, a többieknek jó példát mutatsz (amit remélek, akkor nem törődve rosszakaróink támadásaival, nem habozunk nyilvánosságra hozni összes többi szüleményünket, amelyeket e viszontagságos életben és kényszerű téltenségben mintegy sötét börtönben neveltünk fel. Ha pedig Téged mint vezérüket fognak követni azok is, akiket becsülünk s akiknek szeretnénk, ha kedvesek lennének magunk is és műveink is (ezeket a Pallástól származó nagyságos és nemes urakat értem ezen: Istvánffy Miklóst, Forgách Mihályt, Révay Pétert, Káthay Mihályt és Szokoly Miklóst stb., és a hozzájuk hasonlók további körét, akik magasabb műveltséggel rendelkeznek s épp ezért az ő (Balassi) veleszületett dicsőségének örök emlékeztető méltó örököséi lesznek), könnyű lesz megvetnünk az egész okatlan tömeget s annak okvetetlenkedéseit, szidalmait, rágalmait, sőt még ostobaságát is. Nincs és nem is lesz módunkban ugyanis a társadalomból eltávolítani azt az emberfajtát, amely jobban szereti becsmérelni a nála különbeket, mint utánozni, és meghasonlik azokkal, akikhez hasonlóvá lenni nincs reménye, természetesen azért, hogy saját neve révén ki nem kerüljön a homályból, mások neve révén tegye ismertté magát. Mi pedig vállalkoztunk e munka elvégzésére anélkül is, hogy bárkivel szemben panaszkodjunk vagy előítéletünk lenne, amennyiben e polgári élet órhelyén állva, mialatt kinek-kinek érdemeit az állam iránt nem kevésbé szorgos, mint szigorú megfontolással mérlegeljük, jogosan úgy véltük, hogy azokat, akiket az örök dicsőség méltónak talált magához, valami módon az utókor javának kell szentelnünk, hogy a hálátlan feledés el ne temesse nevüket. E szerep vállalását okosan írja elő Tullius is minden bölcs embernek, ha érzi, hogy az állampolgári közösség tagjául született; ő úgy véli, hogy nemcsak azzal az éleselméjű vitatkozással kell élnie, hanem azzal a szélesebb áradással, folyamatos szónoklással is, amellyel irányítja a népeket, megerősíti a törvényeket, megleckézteti a bűnösöket, oltalmazza a becsületeseket, dicséri a kiváló férfiakat, meggyőző módon adja elő polgártársainak az üdvös és dicséretes tanokat, buzdíthat a tisztességre, visszatartatja a bűntől, vigasztalhatja a szenvedőket, s a bátrak és bölcsök tetteinek és elhatározásainak a hitványak gyalázatával együtt örök emléket állíthat. Senkinek sincs tehát oka kételkedni abban, hogy helyesen és tisztelt szerint járok el, amikor annak emlékét, aki iránt buzgósággal viseltetem, és aki velem — bármilyen is vagyok — az irodalmat megkedveltette (ezt szívesen is teszem, s remélem, hogy helyesen is), nem tudtam hallgatással mellőzni. Még ha a bölcsnek számára, Macrobius tanúsága szerint, éppen kiváló tetteik tudata jelenti is az erény legbővebb jutalmát, ez az isteni erény mégsem ólomtól formált szobrokat s hervadó babérú diadalmeneteket kíván, hanem a jutalomnak valami olyan maradandóbb és elevenebb fajtáját, amelyet egyedül csak az irodalom

szolgált, s amit az ő (B.) dicsőségének gyarapodására megszerezni nemcsak biztat, de egyenesen kényszerít engem természetem, hogy így még halála után is viszonzzam szeretetét annak, aki életében annyiszor ösztönzött erre; ez hozzátartozik nemcsak az emberi természethez, hanem kiváltképpen a humanitáshoz, s ezenfelül az én személyes kötelességemhez is. Én ugyanis nemcsak csodáltam e férfiút, mint mindenki, hanem rendkívül szerettem is, hiszen bennem, akit dicsőségvágy hevített, ő keltette fel elsőnek azt a reményt, hogy az erény a szerencse segítsége nélkül is elérheti célját munkával és állhatatossággal, és hogy elég boldog az, aki lelki nyugalommal és kitartással felülemelkedve minden sorscsapáson, megelégszik saját osztályrészével. Mindezzel pedig éppen akkor enyhítette lelkemet, amikor nagy szükségem volt e vigasztalásra nekem is, és magát is ezzel gyámolította és tartotta fenn, idegen földön lakván. Azok, akik mások hibáival szemben nagyon is jószeműek, a magukéival szemben pedig vakok, s akik szerfölött igazságtalanok — azért, mert akármilyen feddhetetlen embereknek csakis rossz tulajdonságait igyekeznek igen sok jó tulajdonságuk mellőzésével felsorolni —, az erények tömegét, bármilyen nagy is az, nem szívesen veszik észre, s ha észre is veszik, nem illetik semmiféle dicsérettel, amennyiben az ő (B.) életével szemben — ha valahol a mértékletesség bizonyos határait túllépte — a kelleténél szigorúbban, túlzott elítéléssel, sőt ellenség módjára lépnek fel. Mi pedig az ő érdekében éppen az ilyen emberekkel szemben itt is közbevetnénk magunkat, ha Apológiánkban föl nem emeltük volna már oltalmazó pajzsunkat, hogy kivédjünk és elhárítsunk minden nyilat, mert hírneve ellen irányul a távolból. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy benne a bujaság és a harag bűnén kívül más türhetetlen tulajdonság aligha volt, sőt még a haragja is olyan volt, hogy önmaga is könnyen jóvátehetette, ha balul ütött ki, és békülékenysége — megerősítve őt szeretetének helyreállításával — valamennyi barátja és családja előtt egyaránt még sokkal inkább kedvesse tette; ajándékok rendkívül bőséges osztogatásával is békítette őket (mivel természetből fogva bőkezű volt). Úgy látszik nagyobb mértékben uralkodott rajta — kiváltképpen akkor, amikor szerencsés helyzetben volt — a paráznság, ezt azonban, mint afféle csábító bűnt, Valerius tanúsága szerint akármelyik halandónak könnyebb hibáztatni, mint elkerülni, mert az erény is sokkal könnyebben változik bujasággá, mint a bujaság erénnyé. Összegezve: el kell ismernünk, hogy hibáinak holdja, szarvát felemelve, sohasem világított annyira, hogy azt erényeinek napfénye, amint felkelt, a legnagyobb mértékben el ne homályosította volna; hibáiban igen sokan osztoztak — jöllehet ezeket vagy szerencséseknek tartották, mert számítóan bűnöztek, vagy erényeseknek, nemegyszer derék férfiaknak, mert óvatosan titkolták hibáikat —, jó tulajdonságait viszont korunkban, különösen a hasonló származásúak, igen kevesen nyerték el és érték utol. Mégpedig úgy volt megáldva az erények egész sorával, hogy megismerszik benne azok természetes és veleszületett, nem pedig keresett s nem is a másokkal való versengés vagy a tettetés kedvéért erőltetett volta. Hibáit is úgy mérsékelte, hogy mindig inkább szenvedni látszott tőlük, mint a lélek halála fölött tetszését és bizonyos egyetértését nyilvánítani. Hiszen természetének ereje sodorta, nem pedig szabad akarata vitte rá.

Hiszen (ugyanis) mindnyájan egyformák vagyunk, és senki sincs, akit valamiben ne láthatnál Suffenusnak. Mindenkinnek megvan a maga hibája, de azt a tarisznyát nem látjuk, amely a hátunkon van.

Aztán meg ki az, aki

maga szabott határt vétkeinek? mikor vette magára ismét a szegyenpírt, amelyet egyszer már száműzött arcáról, letörölve onnan? Ki az az ember, akit egyetlen bűnnel megelégedni láthatatl?

De mennyi rossz, izgága ember var itt, akik a legnagyobb buzgalommal törődnek mások dolgaival, nem lévén semmi saját dolguk, hogy azzal törődjenek!

És így

Emberi szokás szerint az történt, hogy te előbb tudtad, mi rossz ért engem, mint én azt, ami jó veled történt.

Ezeket akartam e részben röviden ideírni, főként azok számára, akik, minthogy nagy buzgalom ösztönzi őket arra, hogy mások dolgait figyeljék, nem azzal törődnek, hogy önmagukat megismerjék, hogy tudniillik mások életének e bírálói abbahagyják a rágalmazást, különösen az olyan emberekét, akiknek sorába, hozzájuk hasonló erényekre és dicsőségre, valamint a közügyekben szerzett gyönyörűséges érdemeikhez sohasem fognak eljutni; ezeknek, akik mások erkölceit vakmerően támadták, találónan vetheted szemére azt, hogy:

Nyúl vagy ugyan, mégis pecsenyére áhítozol.

*

De most már felhagyok azzal, hogy az irigyek e tömegében szárnyas szekereimmel még magasabbra emeljem őt,

amennyiben

Nincs szüksége senkire, minden mesterkedés nélkül is emelkedik a dicsősége, napról napra növekszik a híre, s — nem téveszt meg a szeretetem! — eljön majd az idő, amikor e férfiút szabadon az égig emeli a hírnév... és... végnapja nagymértékben hozzájárul jóhíréhez. Ragyogó erénye, amely hosszú éveken át fennmarad, önérejéből felmagasztosulva emelkedik majd az égig, s nem szorul idegen támogatásra: a szegényes beszédre.

Mármost félretesszük tollunkat, mert úgy találtuk, hogy itt legalkalmasabb befejeznünk írásunkat, nehogy úgy tűnjék, mintha elragadtatva a beszéd sodró áradatától, az irigyek előtt azok számára szerettük volna meg a nekik kijáró jogot a megbecsülésre, akiket magától is mindörökre ékesít jócselekedeteik emlékezte, amely a tárgyilagosan ítélők lelkiismeretébe bevésődött. Lactantius tanúsága szerint ugyanis az erény nagyon is kívánja a megbecsülést, nincs is az erénynek semmi más bére, ezt azonban könnyen elnyeri, nem erőszakosan követeli; ám ha akár az összes hálátlan, akár a sok irigykedő, akár ellenségei közül a hatalmasok megfosztják jutalmától, mégsem a sokféle vizsgáztatásban leli örömet, s a legnagyobb mértékben elégedett saját értékével stb. Az említett szerző tekintélyére támaszkodva nem törekszünk aggodalmasan arra — ami úgysem lehetséges semmiféle ügyesség, fáradság és buzgóság segítségével sem —, hogy egyesek ellenkező véleménye ellenére is eljusson az egész néphez jóhírük pártfogásra méltó ügye, valamint erényük kívánatos dicsősége. Mivel ugyanis nemcsak egy ország vagy egy vidék, de még egy város is többnyire a legkülönbözőbb népek gyülekezetéből áll, s benne sok álnokság, sok csalárdság és sok mindenféle bűn fordul elő, sokak arcátlanságát, sokak makacsságát, sokak rosszindulatát, sokak kevélységét, sokak gyűlölködését és kellemetlenkedését kell elviselni, nagy ügyességgel és nagy bölcsességgel kell rendelkeznie annak — mint ő mondja —, aki az emberek annyi sokféle s ily nagy bűnei közt forgolódva elkerüli a rosszindulatot, elkerüli a szóbeszédet, elkerüli az orvtámadást. Elég lesz tehát, ha őket elvezetem a dicsőség küszöbére mindazok szemében, akik maguk is erényesek, szabadon felfogják mások erényének értelmét és szépségét, s választott és hivatott közösségük iránt minden kötelezettségüket gyönyörűséggel teljesítik, s e társaság örömeit édesen élvezik. Ezek tekintélyes seregének Te jársz az élen, Te, mondom, nemes és nem kevésbé tudós férfiú, és engem úgy, ahogy már eddig is szeretted, továbbra is vizsontszeretve, élj boldogan, Baloggal, igen derék barátunkkal együtt, élj boldogan, igen kiváló férfiú!

Csak ezt szeretném elmondani, ami szomorú keblemet feszíti, kevés ugyan, a többi azonban máskor, és minden időben, amíg csak érzi a szomorú ravatalt szemeink előtt és könnyekkel lehet öntözni a kihült tagokat (!)

Ajánlás

Kérlek, hogy engem, aki emlékezem a távollévőre, még ha sokan készítenek is versengve nagyobb ajándékokat, tűznél izzóbb tiszta hűségem és szegényes tehetségemből fakadt rögtönzött verseim ajánljanak Neked. Így, ily nagy bíró ítélete előtt — tettei számára jogos jutalmul — legyen dicséretes a baráti tiszta lélek, hozzá képest homályosodjék el a sötétből előbányászott arany is. Élj, élj boldogan, és ránk emlékezve olvasd el, kedves barátom mindazt, amit sietős tollal rövid idő alatt írtunk.

Rimay J.
Pannonius

A kiváló Rimay János Úrnak,
igen kedves barátomnak,
a nagyságos Balassi testvérek haláláról
írt elégia

Hogy a te írásod siratja az elhunyt testvéreket, azért téged, János, nagy dicsőség illet; hogy milyen volt egykor e nemes nemzetség dicsősége, mekkora volt a Balassi-ház híre-neve, azt ősei kiváló hadi tettei is hirdetik, és ezeké is, akik ellenséges kéztől estek el, akiket sirat az ország, mert meghaltak, noha méltók az életre; Pannónia vidékén hasonló férfiak alig voltak. Életükben nevezetesek voltak tehetségükről, ékesszólásukról, okosságukról, vitézségükről, mindketten a török fegyvereknek estek áldozatul. Élniük kellett volna még a haza javára sokáig, évekig, de egyszer meg kellett fizetni a halál tartozását. Lelküket az égnek, a gyászt minékünk, csontjaikat a földnek adták, de a test pusztulása után is megmarad a megszerzett dicsőség. Meg kell emlékeznem rólad kedves barátaim között, oh Ferenc, lelkemnek fele, szívem büszkesége! Mert míg élteél, nagy örömem telt benned és testvéri kapcsolat fűzött hozzád; mily gyorsan tűnsz el, milyen gonosz Párka vitt el innen a földről, oh jaj, tatár kézzel és korán! Menj előttem, Ferenc, és engeszteld számomra az égi hatalmakat, majd — ha akarja a halál, ha nem — követlek magam is. Így fut el a röpke idő, s ami elfut, nem tud többé visszatérni. Minden elpusztul, de az erény az időben mindent túléli.

Káthay Mihály

Látván Balassi, hogy Magyarország teljes színe-virága a haza felszabadítására és szabadságának kivívására gyűlt össze, jóllehet az általa tanúsított hűségért járó tisztségek megtagadása és kiállott fáradalmi jutalmának visszatartása miatt Marsra szerfölött haragudott, mégis, mivel felülkerekedett rajta a hazaszeretet s mivel lelket Apollo is gyakran csitította, végre is kibékült Marssal. Visszatérve tehát hivatásához, míg Esztergom ágyúk által mindenfelől vívott és ostromzárral körülvelt falaihoz közeledik, könyörögve kéri az égieket, hogy férfias lelke megmaradt erejét és harcias szellemének maradványát úgy használhassa fel, hogy a dicsőség szárnyára emelve s a hírnév szekeire ülve az örök dicsőség keréknyomával szántsa a kereszténység földjét, s ily módon (a haza üdvére kockáztatva életét) a halandók és halhatatlanok halhatatlan célját is elérje.

Papp Géza

THORDAI JÁNOS LENGYEL DALLAMMINTÁJA

A magyar–lengyel kapcsolatok irodalma elég gazdag. Ennek ellenére igen lassan bontakozik ki a két nép XVI. és XVII. századi kulturális érintkezésének képe, amely különösen ennek a kornak, a késői reneszánsz és a korai barokk korának irodalmi és zenei vonatkozásaiban érdekelheti a kutatót. A magyar protestáns prédikátorok (első énekszerzőink) diákoskodása a krakkói egyetemen, az ugyancsak Krakkóban megjelent régi magyar nyomtatványok, Balassi Bálint lengyelországi útjai – s ott-tartózkodásának tükröződése költeményeiben –, az erdélyi unitáriusok és a lengyel ariánusok érintkezései mind megannyi „hálás téma”, amelyek részletes feldolgozásra várnak. A részletkutatások szükségességére Kovács Endre történettudós is figyelmeztet. A krakkói Jagelló Egyetem megalapításának hatszázadik évfordulója alkalomból írja: „Bizonyos, hogy a mostani évforduló mindkét ország tudományos életére serkentően fog hatni, és új részletmunkák születnek a magyar–lengyel barátság e rendkívül fontos időszakáról. Kívánatos is, hogy e részlettanulmányok minél nagyobb számban szülessenek meg, mert a szóban forgó korszak még éppen elég megoldatlan kérdést tartogat mindkét nemzet kutatói számára, s a részletek kritikai tisztázása egy-egy lépéssel visz előre a szintetikus feldolgozás irányában.”¹ Még fokozottabb mértékben áll ez a XVII. századi kulturális kapcsolatokra.

A kidolgozásra váró témáknak zenei vonatkozásai is vannak; feltárásuk – tekintettel a kor költészetének és zenéjének szoros kapcsolatára – gyümölcsöző lehet az irodalomtörténeti kutatás számára is. Ezúttal az erdélyi unitáriusok lengyel kapcsolatait szeretném újabb adattal megvilágítani.

Ismeretes, hogy a legrégibb, ma már nyomavesztett unitárius énekeskönyvünkhöz többek között a lengyel unitáriusok zoltároskönyvét is felhasználták.² Erről nem csupán Uzoni Fosztó kéziratoss egyháztörténetének közel egykorú híradása tanúskodik, hanem az énekeskönyv későbbi, XVII. századi (1607, 1627 u., 1697) kiadásában található tíz ének „Nota Pol(onica)” felirata is. Ezeknek az énekeknek eredetét – egy kivételével – sikerült is kimutatni, s dallamukat megállapítani.³

Thordai János 1627-ben keletkezett unitárius zoltárfordításai közül az egyiknek szintén lengyel nótajelzése van. Ez az 54. zoltár (Üristen ügyemet, tekintsd szükségemet), amelynek élén a Thordai-zoltárokat tartalmazó különféle XVII–XVIII. századi kéziratokban többékevésbé eltorzított dallamutalást találunk egy lengyel énekre (Nota Polonica: Boże wieczonej mocy twej).⁴ Az ének dallama a lengyel unitáriusok 1625-ben megjelent énekeskönyvéből (Psalmy Niektoie Krola Dawida) rekonstruálható. Ez az énekeskönyv megvan a kolozsvári volt unitárius kollégium könyvtárában.⁵ Hogy mikor került oda, nem tudjuk. Valószínű, hogy az erdélyi lengyel unitáriusok körében közkézen forgott; de erről legkorábban csak a század második felében lehetett szó.

Amikor a lengyel arianizmus az antifeudális forradalmi ideológia fegyvere lett, szembe került a nemességgel. Harcukban a plebejus elemek alul maradtak, s a konzervatív irány

¹ KOVÁCS ENDRE: A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Adalékok a magyar–lengyel kapcsolatok XV–XVI. századi történetéhez. Bp. 1964. 9–10.

² A kérdésről legutóbb: CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN: A XVI. század magyar dallamai (RMDT I.), 74.

³ PAPP GÉZA: Ismeretlen Kochanowski-fordítások a XVI–XVII. századból. ItK 1961. 328.

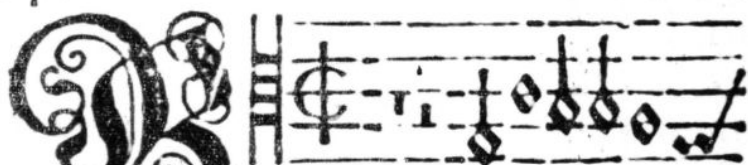
⁴ A lengyel nyelvű nótautalást az alábbi kéziratok tartalmazzák: 1. Kanyaró-kódex (1657–79), 2. Kövendi János-kódex (1679), 3. Kelemen-kódex (1688), 4. Bölonfi Pálfi András zoltároskönyve (1693), 5. Thordai János zoltárfordítása (XVII. sz. 2. fele), 6. Thordai János zoltárfordításainak kézírata (XVII. sz. vége), 7. Ajtai György kézírata (1710), 8. Rákosi János zoltároskönyve (1721). Sajnos, a legrégibb kéziratban, az 1657 előtt keletkezett Thordai-kódexben a nótajelzés olvashatatlanul halvány, Dersi András zoltároskönyve (1665 u.) pedig csak ennyit közöl: Nota Polonica. A felsorolt kéziratok elnevezése és datálása Stoll Béla, A magyar kéziratoss énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840) alapján (vö. 80., 81., 84., 105., 122., 126., 150., 156., 175., 183. sz.).

⁵ Vö. ItK 1961. 330., 27. jegyzet.

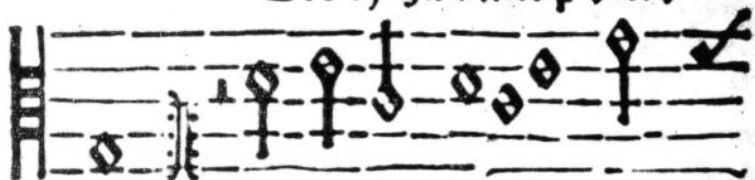
Psalmy
PSALM LXX.
Deus in adiutorium meum.

Argument.

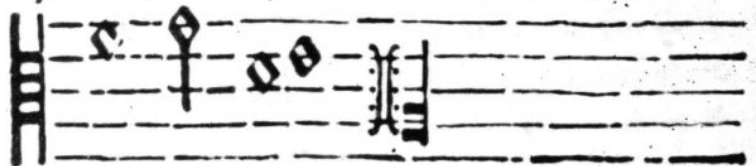
Bogá wzywá o ratunek / Ku żądaniu
mojemu nie przysiąć / A ku pomocy wro-
nych.

Duze wieczney mo-
Twoy żadam pomo-

cy / Chćiey sie pośpieżyć kurá-
cy: Nie daj mie w rece czlowie-

szkunku memu!

Kowizlemu.

Żámieśay ich rády / Odkryj
fałsz!

győzedelmeskedett. Ekkor vált szorosabbá a kapcsolat az erdélyi unitáriusok és a lengyel ariánusok között.⁶ Az 1658. évi lengyel országgyűlés ugyanis hatályon kívül helyezte a felekezeti egyenjogúságát biztosító törvényeket, s így a hitűkhöz hű ariánusok menekülni kényszerültek. Egy részük Erdélyben talált menedéket: Kolozsvárott a magyar és szász unitáriusok fogadták be őket.⁷ Ezt a nézetet támogatja M. Triteanu, a kolozsvári 3. sz. akadémiai könyvtár (Academia R.P.R. Filiala Cluj Biblioteca) igazgatója, aki érdeklődésemre volt szíves a következőket válaszolni: „Az 1625. évi kiadású Psalmi Niektore Krolá Dawida (könyvtári jelzetük: R. 1863. és 1865.) című lengyel könyvekről nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy mikor kerültek a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárába. Feltehető azonban, hogy a Lehgylországból 1660-ban kiűzött unitáriusok, akik Erdélyben (30–40 család Kolozsvárt) telepedtek le, hozhatták magukkal.” Az egyik példány címlapján tintával ez a bejegyzés található: Lengyel unitárius zsoldár-fordítás Cochánovius és mások. A másik példányon ceruzával: Zsoldárok, unitárius kiadás. „Egyikben sincs semmi más bejegyzés. Megjegyezzük azonban, hogy egyik példányban sem eredeti a címlap. A hiányzó nyomtatott címlap és más hiányzó lapok helyett is kézzel írt lapok vannak beillesztve, valószínűleg az eredeti szöveg szerint.” (Cluj 1965. I. 30. keltezett levélből.)

Az énekeskönyvet azonban magukkal hozhatták — jóval korábban — az Erdélyben átmenetileg működő lengyel tanárok és egyházi előljárók, de még inkább a virágzó rakowi unitárius főiskolán végzett teológusok is.⁸ Ennélfogva az sem lehetetlen, hogy Thordai — bár lengyelországi tanulmányairól nincs tudomásunk — közvetlenül megjelenése után, de legalábbis kollégiumi tanársága alatt Kolozsvárott (a húszas évek közepén) szintén megismerte. Ennek lehetősége annál is inkább fennáll, minthogy a szóban forgó énekeskönyvet a lengyel ariánusok először 1610-ben, majd 1620-ban is kiadták (esetleg még több kiadása is volt ezekben az évtizedekben). Valószínű, hogy a 70. zsoldár, amelyre Thordai utal, már az első kiadásban benne volt, az 1620-asban biztosan, miként azt dr. Ąlodia Gryczowa prof. (Varsó) felvilágosítása alapján tudom.

De még messzebbre is mehetünk: ez a zsoldár a nagy lengyel költő, Kochanowski fordítása (Psalterz Dawidów — Psalm LXX. Deus in adiutorium meum intende),⁹ és először 1579-ben jelent meg Krakkóban. Kochanowski psalteriuma ugyan nem meglevő dallamokra készült fordítás, de megjelenése után egy évre már Mikołaj Gomółka négyszólamú feldolgozásában került kiadásra.¹⁰ A lengyel ariánus énekeskönyvek dallama nem azonos Gomółka cantus firmus-ával. Ez a feldolgozás egyébként sem terjedt el széles körben, a népénekeskönyvek sem dallamait, sem kórustételeit — a 148. zsoldár kivételével — nem vették át,¹¹ így Kochanowski zsoldárai alkalomszerűen közölt különféle dallamokon kerültek a nép ajkára.¹² Többek között éppen az ariánusok énekeskönyve révén. Ettől a megállapításunktól függetlenül valószínűnek tartjuk, hogy magyar részről a dallam közvetlen átvételének alapja nem nyomtatott vagy írott forrás, hanem az orális gyakorlat volt.

Mivel a Thordai-zsoldárok csak másolatban maradtak ránk, s a másolatok közül is a legkorábbi Thordai-kódexben olvashatatlan a nótautalás, felmerülhet a kérdés: nem utólag alkalmazták-e a lengyel dallamot az 54. zsoldárra? Ezt a lehetőséget bátran elejthetjük. A zsoldár különleges strófászerkezete, amely azelőtt ismeretlen volt a magyar verselési gyakorlatban — és hozzá tehetjük: később sem kultiválták —, arra mutat, hogy Thordai idegen mintát utánozott, s jelen esetben az idegen minta a megtalált lengyel dallam volt. Kochanowski LXX. zsoldárának dallama, illetve maga az énekszöveg is 6,6,11,11 strófászerkezetű. A 11-es sorok világosan 5+6 tagolásúak:

Boże wiecznej mocy,
Twey żądam pomocy;
Chciej się pospieszyć / ku ratunku memu,
Nie daj mię w ręce / człowiekowi złemu.

(Őrök hatalmú Isten, kívánom a te oltalmadat: siess az én segítségemre, ne adj engem a gonosz ember kezébe.)

⁶ KOVÁCS ENDRE: i. m. 145.

⁷ JAKAB ELER: Magyar—lengyel unitárius érintkezések a XVI—XVII. században. Száz 1892 379.

⁸ i. m. 303—14, 378.

⁹ Jana Kochanowskiego dzieła wszystkie I. (Warszawa 1884) 115.

¹⁰ Melodie na psalterz polski przez Mikołaja Gomółka uczyńione. Kraków 1580.

¹¹ Z dziejów polskiej kultury muzycznej I. Kultura staropolska. Kraków 1958. 140. — Z. M. SZWEY-KOWSKI: Rozkwit wielogłosowości w XVI wieku.

¹² Vö. ADAM SUTKOWSKI: Psalmi Jana Kochanowskiego z kancjonału z Brzegu. Muzyka 1960. Nr. 3 42. — ItK 1961 338., 47. jegyzet. — Kochanowski zsoldáraihoz még Artomius (Kancjonal to jest Pieśni chrześcijańskie . . . 1601, 1620 stb.) és Sudrowski (Katechizm . . . psalmami i piosenkami . . . 1600 k.) is közöl — részben egymástól eltérő — dallamokat. Az 1670-es brzezi énekeskönyv is más dallamon közli a 70. zsoldárt. (L. SUTKOWSKI: i. m. 48.)

Thordai pontosan átveszi ezt a formát, sőt a megadott ritmikai keretben még tovább is fejleszti: a 11-es sorokat középrímmel tagolja, s így a strófaszervezet inkább 6,6, 5,6,5,6.

Úristen ügyemet,
tekintsd szükségemet,
siess énmellém,
életemet tartsd meg,
hogy ellenségem
szintén ne öljön meg.

Rímképlete tehát: aa bcbe — ezt a változatos rímelést végig megtartja.

Thordai zoltárfordítása, a teljes psalterium, csak kéziratban terjedt. Egyes zoltárai megjelentek ugyan az unitárius énekeskönyvekben — a század végéig mindössze 34 —, de az 54. zoltár nincs közöttük. Így a következő századokban már nyoma vész szövegnek, dallamnak egyaránt, Thordai sok más zoltárával együtt. Mintha az utókor nem becsülte volna meg eléggé a nagy művet. A kortársak s a közvetlenül Thordai után következő nemzedék mindenesetre felismerték értékeit. Ennek dokumentálására hadd álljon itt végül egy részlet Felvinczi György verséből, melyet a zoltárfordításoknak 1679-ben, egy jómódú kolozsvári asztalosmester, Kövendi János költségen készített másolatához bevezetesként írt: „Ha nézed értelmét, Jobbat annál elmét, Nem tudom hogy kívánhac, Rhythmusira tekintis, Azokban hiba nints, Bennek ki nem is hányhac. Notaiok szép kellő, Mindeniknek illő, Kit ha bötmsz¹³ meg bánhac.”¹⁴

Kovács József

LACKNER KRISTÓF ISMERETLEN ÉLETRAJZA

Lackner Kristóf hatvan éves korában halt meg Sopronban. A „nemes, bölcs, és körültekintő tanács” — címei így mondják — azonban nem a Padua nevelte humanistát, hanem a politikust, vagyonszerzőt és városatyát gyászolta. Sopron igazi barokk pompa funebralissal búcsúztatta kiváló fiát, melyről azért is van pontosabb képünk, mert a számadások is fennmaradtak.

Nem ok nélkül ragaszkodtak Lacknerhez, aki embernek is bátor, kiváló volt, hiszen 1621 májusában pl. azoknak a császári katonáknak a személyes bosszújától mentette meg az akkor Bethlen-párti várost, akik néhány hónappal előbb Collalto vezetésével ezerkétszáz embert öltek meg, Csepregben többek között Zvonarics Imre hitvitáirót.

Négyszer volt polgármester, negyedik megválasztásakor azonban már betegágyában vette kézhez a házához vitt polgármesteri pálcát. Röviddel ezután végrendelkezett először, 1629-ben, majd másodszer is, első felesége halála után, 1631-ben. Vagyonát emberbaráti célokra hagyta, szegény, tehetséges ifjak külföldi taníttatására, török foglyok kiváltására és a nincstelének gyógyítására. Nem feledkezett meg azonban az általa alapított Soproni Nemes Tudósok Társaságáról sem — ahol a címben szereplő nemes elsősorban a szellemi nemességre vonatkozott — rájuk könyvtárát, okleveleit, saját készítésű ötvöstarjait hagyta. 1631. december 29-én halt meg, halála után öt nappal temették. Kriptáját a Szent György templomban építették meg, egykorú leírások szerint sirja felett függtek a fegyverei is. (Mindez azonban az ellenreformáció idején, 1674 után megsemmisült, ekkor kapták meg a templomot Kollonits Lipóttól a jezsuiták. Maga a sírkő is 1909-ben kerül elő, egy szomszéd péküzlet küszöbkövéként.) A gyászpompára Rauch András ismert zeneszerzőtől rendeltek gyászzenét, megfestették az elhunytat ravatalán — valószínűleg helyi mesterrel — a temetésen sirató verseket osztottak szét.

Itt hangzott el a regensburgi születésű Schwanshoffer Kristóf, a helyi latin gimnázium rektorának gyászbeszéde, mely fontos dokumentum, hiszen először foglalja össze Lackner életrajzát. A rektor beszéde megírásakor bizonyára a kortársak adataira támaszkodott első-sorban — erre utal a beszédben található sok javítás is, hogy több adatközlőre támaszkodott — maga csak öt évig ismerte Lacknert. Schwanshoffer egyáltalán nem szól Lacknerről, az íróról, a Guevara-népszerűsítőről, iskoladramák, politikai munkák és a manierista udvari túlkörök

¹³ Azaz: becsmérész.

¹⁴ Kövendi János-kódex (1679) — Közzétette VÁRFALVI NAGY JÁNOS (Az unitáriusok énekeskönyveiről). Keresztény Magvető VI. évf. (1871) 120. és SZABÓ T. ATTILA (Adatok Felvinczi György életéhez és irodalmi munkásságához). ItK 1933. 144.

szerzőjéről. Ezeket a műveket vagy nem ismerte, vagy csak a városépítőt, a vagyonszerzőt tartotta fontosnak. Pedig Lackner fontosnak tartotta magát, mint író is. *Electio Trigoniana* drámája megjelenésekor pl. külön levélben utasította nyomdászát, hogy mely városokba — pl. Prágába is — küldje meg munkáját.

Dicsérettel emlékezik meg a szónok Lacknerről, mint a Tudós Társaság alapítójáról, példáját követésre méltónak tartja, az alapító szerinte ezzel örök emléket állított magának. Maga a Tudós Társaság alapításától, 1604-től a soproni protestáns vallásgyakorlat korlátozásáig, 1674-ig működött. Munkásságára érdemes lenne az eddiginél nagyobb figyelmet fordítani. Lackner első, Schwanshoffer Kristóftól fogalmazott életrajzát a soproni Állami Levéltár őrzi (Lad. I. Fasc. V. No. 156.). Szövegét az alábbiakban adjuk. A kurzivált részek Schwanshoffer Kristóf későbbi, sajtókezű betoldásai. A jegyzetekben pedig zárójelben adjuk az általa törölt részeket.

Belangent nun¹ *die an kunst* leben Vnnd wandel des Edl Gestrengen Vnnd hochgelehrten herrn Christophorj Lacknerß beyder Rechten Doctoris, Römischer Kayserlicher Mayestät Rahts, Sacri Laterensis Palatj aulaeque Caesaris Comitiss Palatini, Einer Löblichen Oedenburgischen Spanschaft Assessoris, Vnnd des Innern Rahts allhier etc. So ist derselbig in dieße welt gebohren worden, da man geschriben im 1571-gisten Jahr an tag St Elisabethae. Sein herr Vatter ist gewest der Edle Ehrn Veste herr Adam Lackner burger Vnnd des Innern Rahts allhier, Vnnd seine frau mueter, fraw Helena eine gebohrne Schiferin Von welchen seinen eltern er also baldt Zum Heiligen waßerbadt der Tauf gefodert, Vnnd Von seinen stüden gereinigt Vnnd abgewaschen worden.² Hierauf haben ihn besagte seine liebe eltern stracks Von Jugend³ an Zu wahrer Gottesforcht Vnnd freyen Künsten angehalten, also, daz er nit allein⁴ in der allhieigen Lateinischen schuel, allda er seine prima rudimenta gelegt; sondern auch Zu Chepring dahin er die Vngerische Sprach Zuerlernen Verschickt worden,⁵ Viel proficirt, daz er Anno 1691 (!)⁶ auf guetachten Vnnd persuasion⁷ seines Herrn Praeceptoris Herrn Nicolaj Gabelmannj eines fürnemben gelehrten Incliti Zu Einer Löblichen Landtschaft in Steyer wollbestell⁸: Vnnd weitberümbten Gymnasio nacher Grätz tranferirt Vnnd nachdem er daselbst Vnterschiedtliche specimina gethan, von dan aus wegen seiner bekanten rhümblichen qualiteten mit vornemben Herrn Standts Kinder als denen Wollgebohren Herrrn Herrn Wolfen von Saurau,⁹ Herrn Wagen Vnnd anderen hochansehlichen Jungen Herren mehr loco praceptoris in¹⁰ Italien Verschickt worden: allda er neben seiner peregrination ein weg alß der andere seine studia so fern¹¹ daß er¹² nach Anno 1595 mit sondern ruhmb Vnd würden der Juristischen facultet daselbst Vnnd in 24 igistern Jahr seines alters¹³ Zu Padua in Doctorem Jusir promovirt (*Az 1 r. vége*). Nach¹⁴ dem er aber ietztgemelte¹⁵ seine peregrination Verrichtet Vnd obangereyte ihme anvertraute Herr mit rhumb Vnd ehr widerumb nacher hauß gebracht: hat sich auch gleichfalß in Anno 1597 widerumb hieher in sein Vaterlandt begeben: Vnnd sich hernach in bemeltem Jahr aus reht guetachten seiner nechsten Herrn Vnnd befreundten, Zum ersten mahl Verheÿrahtet mit der Edl Viel ehrntugentreich frauen Vrsula, des auch Edlen Vnnd Vesten hern Martin Gurtners eheleibliche tochtert damals aber des Edlen Vnnd Vesten herrn Hannsen Töltls gewesten¹⁶ wollverordneten burgermaisters allhier seeligen hinterlaßenen wittiben: mit der er nach Vielen ausgestandenen beschwarnuß Vnnd Vngelegenheit, biß in die 33 Jahr, ganz Christlich in¹⁷ Ehonlichen lieb Vnnd schiedtlich: iedoch ohne Leibs erben¹⁸ gelebet Vnnd die Weil er sich wegen seiner Pietet rhümblichen¹⁹ Erudition Vnnd geschicklichkeit, beforall wegen sonderer Dexteritet aller meniglich amnütigen siten²⁰ leben wandel bey

¹ nun (den).

² worden (Alß er nun Vmb etwas erwachsen).

³ Jugend (auf).

⁴ allein (bey).

⁵ worden (der maßen).

⁶ Tollhiba 1591 helyett

⁷ persuasion (eines furnemben gelert Jctj) Jctj = *incliti*.

⁸ wollbestelt(en).

⁹ Saurau, (Wag)

¹⁰ in (Wellisch)

¹¹ fern (also).

¹² er (hierauf) (her) nach.

¹³ alters (in).

¹⁴ Nach (Verrichter).

¹⁵ ietztgemelte(r) seine(r).

¹⁶ gewesten (bur).

¹⁷ in (friedt).

¹⁸ erben ge(hauset) lebet.

¹⁹ rhümblicher (Pietet).

²⁰ sitenn (Vnd).

Einer Ersamen Rath Vnnd Gemain allhier wie auch ieder mann berümbt Vnnd bekant gemacht als ist er²¹ noch in²² obbemelten 97-gisten Jahr in Einer Ersamen Rahts mittel gezogen, folgendts auch Zu Vnterschiedtlichen mahlen Zum burgermaister Vnnd Richteramt erwehlet worden²³ welcher ihme an Verkrantz muner²⁴ Vnnd ämbten²⁵ er ihme jeder Zeit *die amtswaltung*, mit höchsten fleiß treue Vnnd sorg also embsig auch biß in seiner todt embsig angelegen sein laßen: Daß fast kein wichtig vnnd den Lieben Vaterlandt sonderlich aber Dießer Statt Zu besten geraichunde²⁶ Verrichtung²⁷ es sey Zu friedt oder Vnfrieds Zeit für fallen mögen, dem er nicht,²⁸ Vngeacht seine groß von Gott wollgesegnete obligunde württschaft (Az 1. v. vége) auch²⁹ etlichmahl mit nachthail seiner gesundt heit auch Zu *Vermelter Zeit* ausgestandener leib Vnnd lebens gefahr treu³⁰ eiferist abgewartet hete. Inmaßen er dann nicht allein Von Dießer Statt: sondern auch von den gesambten Freÿstätten Vnnd einer Löblichen Spanschaft³¹ in Vnterschiedlichen legationen Zu weÿllandt dem Rombischen Kayser Rudolpho Secundo nach dem Christmildester gedechtnus Vnnd dann Iezigen Römischen Kayserlichen Maßestets Ferdinando secundo gebraucht, Vnnd im dahero Vom ietzt Vom höchstgedachter Kayserlicher Mayestet allergnädigst gewürdigt, in den standt dero würllicher Hofdiener³² erhoben titulo et priuilegiis Comitiss Palatini begabet: Dann auch in Junny furgangenen tumult Zu einen haubtman über 100 Knecht beÿ dießer Statt³³ Verordnet. Vnnd hierauf *entdlich auch Von Einer Löblichen Oedenburgischen Spanschaft Zu einem Assessorj Vnnd beysizende erwidmet Vnnd außgenommen[?]*³⁴ worden. Also daz man an ihm wegen angedeuteten Verrichtungen Vnnd schönen hochrühmlichen qualiteten (derenthalben dan in vnsern Lateinischen Schuel ein absonderliche Vnnd *ausfuhrlichere* Parentation gehalten werden soll) beÿ dieserley der besorglichen Zeit mehr dann einen Mann Verlohren haben.

Insonderheit aber kan³⁵ daz mit stillschweigen nit übergangen werden: wie hoch Vnnd tief er ihm alle literatos sonderlich aber daz heil Vnnd wollfahrt der lieben studierenden Jugendt bevor ob dießer statt Kinder hab Commendirt Vnnd anlegen sein laßen³⁶ wie er dann eben Zu dem endt ein schöne stiftung Vnnd bundts Verwandtnuß *angerichtet* so er Confoederationem Studiosorum nobilium Soproniense intitulirt ihme hierdurch ein Vnsterblich Lob Vnnd Zeugnuß Anderm aber ein schönes exempel Zue nachfolg hinterlaßet³⁷ doch hat er gleichwoll beÿ so hohe Aignetet des lieben treuen Vnnd anderer aller handt Zustehunde beschwärnus nit entubrigt sein mög in dem ihm nun mehr in seyn Zimblichen errachten alter, seine erste gemahlin seelige wie obge dacht, durch den Zeitlichen todt Von der seiten geruckt³⁸ vnd er im den traurigen wittibstandt gesegt worden: *daz also er aus* Vnnd durch mangel erstgedachter seiner lieben frau seeligen: allerley Vngelegenheit in seiner württschaft *erfahren*³⁹ mußte: welche für Zu komben, weil er sich selbst (A 2e vége) wegen seines nunmehr in den 60 iste Jahr hin strachende alter, Viel Zu Vn Verträugig Vnnd schwach Zu sein befunden: Alß hat er sich Zum ander mall Verehelichet Mit der Edln Ehrn tugent reichen Jungfrauen Martham: des Edl Vnnd Vesten Herrn Hannsen Georgen Pauren Burgern Vnnd deß Innern Rahts Zu Rechnütz Vnnd Vrsula seiner Haußfrauen eheleiblichen Tochter: an ietzo hoch betrübten hinterlaßenen wittib: aber mit ihr nit lange in ehestandt gelebt dann nur 4 monat.

Seine Gottes furcht⁴⁰ *wie auch sein* täglich sowoll gegen Gott alß seinen nebenmenschen geführte lebens Vnnd wandel halber können alle treu Obrigkeit Vnnd Rahts Persohnen *allhier* neben denn er gehandelt⁴¹ wie auch meniglich mit denen er Vmgangen dießer wahrhafte Lob Vnnd Zeugnuß geben daz er in⁴² besuchung der Kirch Vnnd Heiliger Sacrament⁴³ eiferig Vnnd fleißig gewest *dießer stat in ehr woll Vorgestanden*, dem gemainen nutzen allezeit mehr

²¹ er (eben).

²² in (Von).

²³ worden (Er hat ihm aber In solcher).

²⁴ muner (bus).

²⁵ ämbten (die Zu).

²⁶ geraichunde (occasion).

²⁷ Verrichtung (für fallen mögen es sey in legationen).

²⁸ nicht (auch Vielmahl).

²⁹ auch (Viel)mahl.

³⁰ (eifrist).

³¹ Spanschaft (Zu er).

³² Hofdiener (gewürdigt) er(helt)hoben (wie auch).

³³ Statt (daz damalig allhier ligunde Keyserlich Kriegs Volck).

³⁴ Vnnd (bestellet).

³⁵ kan (soll).

³⁶ laßen (Dann Z).

³⁷ hinterlaßet (Wegen seines Gottesfurcht).

³⁸ worden (folgendts).

³⁹ erfahren (erdulden).

⁴⁰ Gottesfurcht (Vnnd).

⁴¹ gehandelt (Vnnd Vmgangen).

⁴² in be(hau)ßung).

⁴³ Sacrament (eifer).

als sein eigenes helfen:⁴⁴ Vnnd *sich gegen* iedweder Persohn standts gebühr nach freuntlich Vnnd sanfftmitüg er Zaigt Vnnd erwisen.

Vnnd ob⁴⁵ Zwar, Got der Herr seiner wie vorgemelt, mit den lieben treuen sonderlich das er seit seiner Haußfrauen seeligen todt hero mehrerthailß krank gewest nit verschont so hat *ihm* doch solches *Chreuz* seine großmutige Hoffnung Vnnd gedult traglich Vnnd leicht gemacht: alldieweil er sich ie *und* allé mall Gottes Vnwandelbaren genedigen willen ergeben Vnnd Vnterworfen, Welches ihn dann auch der Allmechtige Gott auch *endtllich* gewehret Vnnd⁴⁶ den 29. Decembris⁴⁷ kürzt Verwichenen 31. Jahres. (A 2^r vége).

Érintve a nemes tekintetes és tudós Lackner Kristóf úrnak mindkét jog doktorának a római császári felség tanácsosának a szent császári felség oldala melletti udvari- és palotagrófnak a dicséretre méltó Sopron megye ülnökének, a Belső Tanács tagjának művészetét, életét és magatartását. Így ugyanő született erre a világra, amikor az 1571-es évben Szent Erzsébet napját írták. Atyja ura volt a nemes tiszteletre méltó úr Lackner Ádám polgár és a Belső Tanács tagja itt, és asszonyanyja, Ilona asszony született Schiferin. Mely szülei őt tehát hamarosan a keresztelő szent vízfürdőjére vitték, és bűneitől megtisztították és lemosták. Ettől fogva őt nevezett kedves szülei azonnal ifjúságától kezdve igvz istenfélelemre és a szabad művészetekre nevelték, tehát, őt nemcsak az itteni latin iskolábr, ahol az első próbákat kiállta, hanem Csepregbe is elküldték, hogy a magyar nyelvet megta ulja, sokat haladt előre, úgy hogy az 1691(1)-es évben nevelő urának Gabelmann Miklós úr ak előkelő tudósnak, a tiszteletreméltó Steier tartomány művelt titkos tanácsosának vélerényére és rábeszélésére azután a nagyhirű gráci gimnáziumba átküldték és miután itt külön 5zö próbákat tett, ettől kezdve dicséretes ismert képességei miatt előkelő rendű urak gyerkeivel mint a tekintetes von Saurau Farkas úr, Wagen úr és más köztiszteletben álló ifjú urak tanítójaként Itáliába küldték, ahol peregrinációja mellett egyik úton mint a másikon tanulmányjaival olyan messze jutott, hogy őt az 1595. év után a jogi kar külön dicséretével és fokozatával és élete huszonnegyedik évében Páduában jogi doktorrá avatták (Az 1. ^v vége). Miután azonban most említett peregrinációját befejezte, és a fent felsorolt rábizott urakat dicsérettel és tisztességgel ismét hazavitte: 1597-ben ismét megtért hazájába és ezután említett évben embertársainak urainak éa barátainak helyeslő véleménye alapján első alkalommal házasságot kötött a nemes tisztességes és erényes Orsolya asszonnyal a nemes és tiszteletre méltó Gúrtner Márton úr törvényes leányával akkor azonban a nemes és tiszteletre méltó Tótl János úr volt megboldogult polgármester hátrahagyott özvegyével, akivel sok kiállott baj és a'kalmatlanság után harminchárom éven át egészen keresztényi házastársi szeretetben és végül mégis örökösök nélkül élt és mivel jámborsága, dicséretes tanultsága és jártassága miatt mindenekelőtt azonban különös bölcsessége miatt sokak előtt való minden kedves erkölcse élete és magatartása miatt a Tiszteletreméltó Tanács és Köz előtt mint mindenek előtt itt dicséretessé és ismertté vált, még a fent említett kilencvenhetes évben a Tiszteletreméltó Tanácsba választották, következőképpen különböző alkalmakkor megválasztották a polgármesteri és bírói hivatalra, a ráruházott feladatokat és hivatalokat, a hivatalvezetést minden időben a legnagyobb szorgalommal hűséggel és gondal tehát serényen, haláláig serényen látta el, úgy hogy csaknem semmi fontos, és a kedves hazának különösen azonban ennek a városnak javára szolgáló intézkedés nem esett lehetett békés vagy háborús idő, melyet ő nem várt volna hőségesen, szorgosan fáradozva nem törődve nagy istenáldott munkát adó gazdaságával, (Az 1. ^v vége) és néhány alkalommal egészsége hátrányával, sőt az említett időben kiállt testi- és életveszéllyel sem. Ezen a módon ezután nem egyedül ez a város hanem az összes szabad királyi város és a tiszteletre méltó megye különböző követségekbe küldte néhai legkegyesebb legkeresztényibb emlékü második Rudolf római császárhoz és a mostani római császárhoz második Ferdinánd őfelségéhez és őt ezért a legnagyobb tisztelettel gondolt császári felség legkegyesebben méltányolta és a valódi udvari szolgák rendjébe emelte a palotagrófi címmel és ranggal megajándékozta. Azután is 1605 júniusában keletkezett zavargáskor 100 katona felett ennél a városnál kapitánnyá nevezte ki. És ezután végül a tiszteletre méltó Sopron megye ülnökké és tanácsnokká emelte és avatta. Tehát ezért az ő személyében az érintett teljesítmények és szép dicséretes képességei miatt (melyekről a mi latin iskolánknak egy külön és részletesebb gyászbeszédet kell tartani) ebben a gondterhes időben többet veszítettünk el egy férfiúnál.

Különösen azonban nem mehetünk el hallgatással amellett, hogy milyen nagyon és mélyen minden irodalmár különösen azonban a kedves tanuló ifjúság boldogulásának és jólétének mindenek előtt e város gyermekeinek szentelte magát, így aztán végül létesített egy szép alapítványt és szövetségi köteléket szervezett, melyet ő Soproni Nemes Tudósok Társaságának

⁴⁴ helfen (angelegen sein lassen).

⁴⁵ ob (ihm).

⁴⁶ Vnnd (nechst Verwichenen 30).

⁴⁷ Decembris (nechst).

hívott magának ezáltal halhatatlan dicsőséget és bizonyosságot szerzett, másoknak azonban szép, követésre méltó példát hagyott mégis mindamellet a jóság és hűség kiváló tulajdonságai sem menthette fel mindenféle beálló alkalmatlanság alól miután meglehetősen öregséget elért megboldogult felesége, mint fent említettük az időben jövő halál által eltávozott az oldaláról, és ő a szomorú özvegyi állapotba süllyedt, ezért tehát, és első megboldogult első felesége hiánya miatt mindenféle alkalmatlanságot kellett gazdaságában tapasztalnia, melyek keletkeztek, mivel önmagát is (A 2. ^r vége) a hatvanadik évbe nyúló kora miatt terhesnek és gyengének találta. Ezért másodsor is házasságot kötött a nemes becsületes, erényes szűzzel Mártával, a nemes és tiszteletre méltó Paur János György úr Rohonc belső tanácsának tagja és felesége Orsolya törvényes leányával: most azonban mélyen szomorú hátrahagyott özvegygel: azonban nem sokáig, csak négy hónapig éltek házasságban. Istenfélelme miatt és naponta Isten és embertársai előtt folytatott élete és magatartása miatt minden felsőbbség és tanácsos itt, akikkel együtt dolgozott mint mindenki, akivel érintkezett, annak igaz dicséretét és bizonyítékát adják, hogy ő a templom látogatásában a szentségek vételében buzgó és szorgalmas volt ebben a városban tiszteletben elől állt, a köz hasznát mindenkor jobban segítette mint a saját magát: és bármely rendű személyhez mint illik barátságot és szelidséget mutatott és tanúsított. És bár, mint említettük, megboldogult kedves hűséges felesége halála óta többször beteg volt, Isten az Úr nem kímélte őt így ezt a keresztet nagylelkű reménye és türelme hordhatóvá és könnyűvé tette: mivelhoggy mindig és minden alkalommal Isten változtathatatlan és kegyes akaratának megadta és alávetette magát, melyet a mindenható Isten végül is bevégzett, a röviddel ezelőtt elmúlt ezerhatszáz harmincegyedik év december 29-én.